

Ганна ОНКОВИЧ,

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу
теорії та методології гуманітарної освіти
Інституту вищої освіти АПН України;*

Артем ОНКОВИЧ,

*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри видавничої справи та редагування
Інституту журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка;*

Вікторія КОБЧЕНКО,

*науковий співробітник
Інституту вищої освіти АПН України.*

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ НА УКРАЇНОЗНАВЧІЙ ОСНОВІ

Анотація

У статті йдеться про напрацювання співробітників відділу теорії та методології гуманітарної освіти

Інституту вищої освіти АПН України з виконання Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004-2010 роки

Аннотация

В статье речь идет о наработках сотрудников отдела теории и методологии гуманитарного образования

Института высшего образования АПН Украины по выполнению Государственной программы развития и функционирования украинского языка на 2004-2010 годы.

Annotation

This article is devoted to the work of collaborators of department of the theory and methodology of humanitarian education of the Institute of higher education of APS of Ukraine to perform the state program of Ukrainian language development and functioning in 2004 - 2010.

Соціологічні дослідження свідчать, що більшість українців виступає за збереження нинішньої мовної ситуації, коли українська - єдина державна й офіційна мова. За результатами опитування, про-

веденого влітку 2007 р. Центром Разумкова в усіх регіонах України, такої думки дотримується 29,2 відсотки респондентів. 31,4 відсотки опитаних вважають, що статус державної повинні мати дві мови - українська та російська, на думку 24,3 відсотків при єдиній державній мові - українській - статус офіційної може мати друга мова -російська. Проте в регіонах, де компактно проживають представники інших етносів, офіційною мовою можуть бути інші - польська, угорська, словацька, гагаузька, румунська... Однак саме українська є і має бути мовою спілкування для представників багатьох народів України.

Отже збільшується кількість громадян, які потребують сучасних навчальних розробок, за допомогою яких вони могли б вивчати або вдосконалювати знання з української. На жаль, книжковий простір України зовсім не враховує потреб дорослих у навчально-методичній літературі. Надто мало словників і самовчителів, популярної наукової літератури для контингенту, який прагне до спілкування українською.

Коло лінгводидактичних і методичних проблем, пов'язаних зі створенням навчально-методичної літератури з розвитку мовлення для нефілологів, надзвичайно широке і перебуває нині в стадії осмислення - як наукового, так і методичного. Навчальних книжок з української 6 мови бракує. Не знайдеш на книжкових полицях і посібників для тих, хто хотів би підвищити рівень мовної компетенції.

З огляду на те, що значна частина дорослих громадян України і українців, котрі живуть за межами нашої держави, хотіла б вивчати українську, їм треба допомогти. Проаналізовані наявні навчально-методичні комплекси й визначили нові підходи до створення такого комплексу з розвитку мовлення на українознавчій основі (для тих, хто вивчає українську як нерідну або іноземну).

Свого часу ми готували навчальний комплекс для іноземних студентів. Йшлося про створення серії навчальних книг-супутників до базових підручників з української мови. Кілька позицій було визнано кращими на конкурсі, організованому Міністерством освіти України та Міжнародним Фондом "Відродження" в рамках Програми "Трансформація гуманітарної освіти в Україні". З тої серії цим фондом було видано тільки один навчальний посібник - "Українська мова для іноземних студентів: початково-предметні курси" С.В.Альохіної, Г.В.Онкович, Я.-С.М.Шутенко (Київ, АртЕк, 1998). Пізніше у "Науковій думці"

(2000) побачив світ ще один посібник - "Український рік у прикметах і прикметниках Г.В.Онкович, Г.А.Барабаш і А.Д.Онковича. Однак задум був значно ширшим.

Згодом ідеї, гіпотези, результати попередніх напрацювань доповідались на багатьох міжнародних наукових форумах (Україна, Росія, Німеччина, Фінляндія, Югославія, Польща, Румунія, Білорусь та ін. країни), опубліковані в збірниках наукових праць, котрі побачили світ у цих країнах. Головна ідея цих напрацювань - країнознавства, українознавства мають стимулювати інтерес до вивчення мови і водночас ширити межі "культурної пам'яті".

Цих та інших проблем торкаються й учасники "круглих столів" "Сьогодення українського мовного середовища", ініціаторами яких стали науковці відділу культури мови Інституту української мови НАН України та відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти АПН України і котрі два роки поспіль відбувалися в Інституті вищої освіти. Зокрема, обговорювалися проблеми:

- мовне середовище як вияв комунікативної функції мови;
- україномовне середовище в навчальних закладах різних рівнів освіти;
- мовне середовище у вищих технічних навчальних закладах;
- українська мова в системі українознавства;
- специфіка формування мовного середовища;
- культура і політика як віддзеркалення мовного середовища.

За результатами обговорень підготовлено до друку два збірники наукових праць "Сьогодення українського мовного середовища" (за редакцією д.філол.н., проф. С.Я.Єрмоленко і д.педаг.н., проф. Г.В.Онкович), котрі - вочевидь -започатковують нове періодичне видання.

Інші проблеми обговорювалися на "круглих столах" за участю студентів-нефілологів: "Які існують проблеми української мови?", "Негативне чи позитивне явище суржик?", "Як співвідносяться поняття "суржик" і "норма" щодо мови?", "Як можна охарактеризувати таку форму нелітературної мови, як "мова "аськи" (Інтернет-спілкування за допомогою швидких повідомлень)", "Чи можемо ми сказати, що гарне володіння українською мовою є певною ознакою інтелектуалізму?", "Стан української мови у засобах масової інформації", "Яка сутність діяльності редактора?" та ін. Жваве обговорення викликають проблеми співвідношення понять "норми" у функціонуванні мови

та "літературної мови", "нелітературної" мови та "неграмотної" мови, "суржику" та "діалектизмів", "суржику" та "молодіжного сленгу".

"Круглі столи" за участю науковців і студентів засвідчують готовність першокурсників до даної форми науково-професійної комунікації, їх здатність активно висловлювати та відстоювати власну думку й критично сприймати інформацію, надану науковцями. Останні, в свою чергу, отримують від студентів деякі запитання, відповіді на які вимагають подальшого мовознавчого аналізу. Такий захід за спільної участі студентів й представників академічної науки, які тримають руку на пульсі мовних проблем, виявляється плідним для всіх його учасників і є певним дороговказом для розробників навчально-методичної літератури.

Головна ідея цих напрацювань полягає в тому, іщо українознавство має стимулювати інтерес до спілкування українською, навчальні посібники на українознавчій основі мають зліквідувати прогалини з історії та культури України, створювати передумови засвоєння знань з мови водночас із розвитком культурної пам'яті, стимулювати мовлення. Оскільки такої літератури на українознавчій основі бракує, подібний навчальний комплекс має значні переваги перед традиційною методичною літературою

Власне, йдеться про різновиди навчально-методичної літератури для представників різних вікових категорій, різних фахів, різних інтересів. Адже сьогодні вже звикли до комплектів навчальних матеріалів для учнів певного класу, певної дисципліни тощо. Вочевидь: навчальні посібники для дорослих мають різнитися від шкільних. До того ж вони мають зліквідувати прогалини в знаннях, яких радянська освіта не давала, часто вести мову про факти, які надто різняться від того, що вивчали дорослі в радянській школі. А ще -підтримувати інтересдо опанування українською. Йдеться, зокрема, про розмаїття посібників із розвитку мовлення з урахуванням інтересів тих, хто вчиться: лінгвоукраїнознавство, українська архітектура; українська державна і національна символіка; персонали як знаки національної культури й т. ін. Приклади навчальних посібників з мови на культурознавчій основі є в багатьох країнах (США, Росія, Фінляндія, Англія та ін.). Однак навчально-методичних комплексів, зорієнтованих на дорослих (проте ці матеріали можуть бути цікаві і для учнів старшої школи, іноземних студентів, які вивчають нову мову) немає й

там. Про українську - годі й говорити.

Нині у деяких країнах активно розвивається лінгвокультурологія - новий напрям наукових досліджень, який набув поширення в світі в останню чверть минулого століття. В Україні він наявний хіба що в окремих публікаціях. Про наявність практичних напрацювань у руслі лінгвокультурології (лінгвоукраїнознавства) можна назвати МШУ при НАН України, КНУ імені Тараса Шевченка, інші провідні навчальні заклади нашої держави, які навчають іноземних студентів української мови з опорами на досвід російської як іноземної.

Наш навчально-методичний комплекс охоплює різні верстви дорослого населення. Починаємо з батьків.

Посібник для батьків із розвитку мовлення дошкільнят готує О.П. Макаренко - знаний в Україні методист, автор багатьох книжок для дошкільнят. Видання складатиметься з текстів українознавчого характеру (український фольклор, розповіді про духовні символи українців, обереги, творів дитячої літератури тощо). Інформація, яка подається у Посібнику для батьків, є цікавою і пізнавальною для її опрацювання в родинному копі.

Розроблено концепцію і структуру навчальних посібників "Українська державна та національна символіка" та "Українська для архітекторів. І не тільки", "Українська для митців. І не тільки", "Українська для економістів. І не тільки" тощо.

Загальні відомості про герб, гімн і прапор як символи державності відомі кожному з років шкільництва. Особливе місце в цьому проширці культурологічних знань належить національній символіці рідної держави. При вивченні іноземної мови знання реалій інших народів значно розширюють культурну пам'ять. Накладаючись на відоме з рідної культури, вони стимулюють мовлення, оскільки базуються на певних спільностях, що робить державну національну атрибутику світовим поняттям. Проте ці знання для багатьох українців старшого покоління також стають новими і виступають як мовленнєві стимулятори, спонукають до мовлення, дискусій, спілкування. Знайомлячись з українськими національно-державними символами вони мають змогу дізнатися про низку цікавих фактів, зокрема про версії прочитання тризубу, про значення кольорів, які традиційно використовуються в українській символіці, про герби різних регіонів України, й порівняти цю інформацію з аналогічними явищами рідної культури

чи культури держави проживання. Такий зіставний метод у пізнанні явищ нової культури, поданий як приклад у розповідях про Гімн, Герб і Прапор України, накладаючись на певні знання рідної культури, стимулює мовлення, знімає психологічні труднощі, оскільки дає змогу спиратися на знання з попереднього життєвого досвіду. Це сприяє засвоєнню нових лексичних одиниць, спонукає до мовлення.

Матеріали мають на меті розвиток навичок читання й мовлення, можуть бути доповнені аудіовізуальними додатками із записами музичних творів-гімнів, а також ілюстраціями до текстів про прапорництво, символіку, геральдику тощо.

Методичний апарат спрямований не тільки на закріплення знань з даної культурологічної теми, а й сприяє розвитку мовлення

Текстову основу другої частини посібника складає символіка українських міст. Розділи посібника презентують різний методичний апарат для роботи з навчальними текстами. Пропонується залучати музичні й образотворчі матеріали, звертати увагу на можливі емоційні, духовні відповідники. Особливої уваги набувають різні аспекти духовного життя українців, залучаються вербальні й невербальні засоби впливу на емоційне сприйняття текстів.

Матеріали про державну і національну символіку подаються використанням як наукових, так і науково-популярних джерел. Як показує досвід, їх успішно можуть використовувати педагоги, що працюють із дітьми літніх таборів відпочинку для дітей та юнацтва.

Особливого значення процес розвитку особистості набуває в студентські роки, коли людина починає виокремлювати себе як об'єкт самопізнання самовиховання і професійного самовдосконалення.

Багатоманітність функцій і ролей, які доводиться виконувати особистості створюють її структуру. Саме у роки студентства людина починає усвідомлювати себе як Особистість із розмаїттям функцій і ролей. У цей час змінюється мета навчання, якою є професійно орієнтована сукупність знань і умінь і навичок при вільному, творчому розвитку особистості людини фахівця. У цих умовах на перший план виступає набуття професійних якостей фахівця, яке досягає найбільшого ефекту при дбайливому ставленні до цього процесу.

Добір та аналіз матеріалів з розвитку мовлення на українознавчій основі для тих, хто вивчає українську як іноземну, з періодичних видань Великобританії здійснила І.М.Чемерис її навчальний посібник

"WHAT! NEWS? English for Journalists" побудовано на текстах українознавчоп спрямування й орієнтоване на розвиток мовлення студентів, що вивчають англійську. Він складається з двох розділів: "Україна очима британський журналістів" (тексти про Україну з періодичних видань Великобританії) та "Журналістика".

Посібник націлений на розвиток навичок читання та ведення бесіди ш професійні теми за спеціальністю "Журналістика" і передбачає, що студенти володіють нормативною граматикою в об'ємі одного курсу та можуть використовувати навички усного мовлення (в залежності від рівня підготовки студентів викладачам пропонується змінювати час застосування посібника).

Залежно від поставлених завдань, рівня підготовки студентів, частотності виконання цього виду роботи, викладач може присвячувати вивченню газетного дискурсу ціле заняття чи тільки частину; один текст може опрацьовуватися всією групою чи кожний студент працюватиме з іншим текстом; використовувати індивідуальні, групові чи фронтальні форми роботи. Викладач може обирати сам чи надавати право студентам відшукувати цікаві їм матеріали за певним критерієм, ретельно готувати низку вправ, додатковий матеріал, креативні завдання до конкретного газетного матеріалу. Можна працювати й без опори на конкретний масмедійний текст; запропонувати письмові творчі завдання, усні театральні обговорення, організувати рольові ігри чи музично-мистецькі види роботи.

Порядок вивчення тем за бажанням викладача можна варіювати. Посібник передбачає також рекомендації щодо використання своєї англійської преси з метою виділення її структурних, тематичних, граматичних, стилістичних та лексичних особливостей. Керуючись змістом та мовними особливостями матеріалів частину текстів можливо використовувати для розвитку усного мовлення, іншу частину (більш складну у змістовому та мовному відношенні) - для читання, перекладу, вилучення основної інформації та анотації.

З метою зняття певних лексико-граматичних труднощів у посібнику рекомендується виконати ряд комунікативних, граматичних та лексичних дотекстових вправ. Після основних текстів подається список слів та виразів, часто супроводжуваних коментарем. Враховуючи труднощі переходу від вправ рецептивного типу до самостійного говоріння автор намагався використовувати вправи переважно твор-

чого, комунікативного характеру, наблизити завдання і відповідні їм вправи до професійних цілей журналіста. Такий характер роботи сприяє кращому засвоєнню лексико-граматичного матеріалу, підвищує мотивацію та інтерес до навчання, привчає до постійного та систематичного читання преси іноземною мовою, що повинно бути невід'ємною частиною самовдосконалення професійного журналіста.

Навчальний посібник "Українська для економістів. І не тільки" О.Д. Глушич ("Культура мови економіста (практикум)" призначений для розвитку знань з української мови у сфері професійного спілкування фахівців економічного напрямку. Складатиметься посібник з двох частин. У першій - завдання, запитання щодо відпрацювання літературних норм вживання слів-термінів, загальнонавчаних слів у контекстах економічного змісту, сполучуваності слів, правил щодо орфографії і будови речення. Кожне завдання містить посилання на матеріал другої частини посібника, де подаються правила граматики, синтаксису, вживання лексичних одиниць, які найчастіше порушуються у сучасному українському мовленні, що викликає небажані помилки і тим самим знижує рівень культури мовлення фахівця. Тут же буде подано словник слів іншомовного походження економічної сфери вживання.

Автор акцентує увагу на деякі літературні норми українського мовлення, в яких найчастіше виникають помилки як в усних, так і в письмових текстах, пропонує завдання для самостійного опрацювання правил, завдання на складання нормативних текстів та засвоєння значень термінів. Значна частина завдань містить культурологічну та фахову інформацію з історії, зовнішньої торгівлі, культури та традицій України.

Оскільки посібник О.Д.Глушич рекомендується для самостійного опрацювання певних тем і правил, що сприяють удосконаленню нормативності, точності і ясності, чистоті, виразності мовлення фахівця економічної сфери, його успішно можуть використовувати не тільки студенти, а й спеціалісти економічної галузі для поліпшення професійного мовлення державною мовою.

Можна навести й інші приклади: докладно розроблено тему "Українська лексика і фразеологія у текстах різноманітних стилів" - як складової курсу "Українська словесність" в негуманітарних ВНЗ, підготовлено методичні рекомендації з тем "Префіксальні дієслова вси-

туаціях", "Перші кроки українського мовлення", з медіаосвіти тощо.

Україна сьогодні відкрита для всіх, хто ототожнює себе з її долею. І саме наша держава має задовольнити потребу світової громади у навчально-методичній літературі з української мови та дисциплін українознавчого циклу.